

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 39:793.3(477.41/42)

ЕТНІЧНА ХОРЕОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

Мерлянова О.А.

ВП «Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтв»

Пелипенко Є.О.

Київський університет культури

В статті досліджено хореографічну культуру поліського краю. Розглянуто витоки основних танцювальних форм хореографічного фольклору. Проаналізовано вплив різноманітних факторів: географічного розташування, міграції, кліматичних умов, умов праці та побуту, взаємозв'язків із сусідніми державами на формування поліської народної танцювальної культури. Визначено особливості виконання побутових поліських танців.

Ключові слова: хореографія, поліський танець, фольклор, танцювальна форма, танцювальна лексика, обрядові танці.

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів розвитку сучасного українського суспільства є збереження національної культури, традицій, відродження етногенезу. В сучасних умовах глобалізації, нівелювання особливостей національної культури постає питання збереження та розвитку надбань українського етносу. Зважаючи на це проблема самоідентифікації, усвідомлення унікальності та неповторності українців є важливою складовою відродження традицій. Актуальним, в даному випадку, є подальший розвиток різних видів мистецтв, і зокрема, народного хореографічного.

Український народний танець займає значне місце серед культурних надбань нашого народу. Він популяризується не тільки на теренах України, але й далеко за її межами. Він цікавий багатством тем і сюжетів, хореографічних образів, в яких розкривається національний дух та характер народу, відображаються явища, що побутують в житті людей, в природі.

На формування танцювальної культури України мали вплив побут, умови праці, географічне розташування та інші чинники, що дало змогу побачити різні регіональні особливості в межах одного етносу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники українського танцю В. Верховинець, А. Гуменюк, К. Василенко, А. Кривохижа, С. Зубатов, С. Легка, О. Бойко та інші проаналізували історичні витоки народної хореографії, визначили регіональні та локальні особливості виконання, систематизували лексичну складову танцю, запропонували етнографічний розподіл, який умовно поділив українське хореографічне мистецтво на шість частин: Центральна, Західна, Південна Україна, Полісся та Волинь, Поділля та Слобожанщина.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кожен етнографічний регіон має свою самобутню, неповторну, танцювальну мову, яка формувалася протягом тривалого часу під впливом різноманітних факторів і зазна-

ла певних трансформаційних процесів. Цікавим для етнографів за своїм еволюційним розвитком та пластичною мовою є Полісся.

Хореографічну культуру Полісся досліджували В. Гордєєв, В. Годовський, В. Кирилук, О. Помпа, але питання формування поліського хореографічного фольклору не було ґрунтовно досліджено.

Мета статті. Метою статті є дослідження поліського хореографічного фольклору та особливостей його виконання.

Виклад основного матеріалу. Полісся – особлива історико-етнографічна область України, частина колишньої прабатьківщини слов'ян, етноконтактна зона, яка зберегла найдавніші релікти праслов'янської і проукраїнської культури, які є постійними об'єктами вивчення археологів, істориків, фольклористів, етнографів.

Назва «Полісся» похідна від слова ліс і означає лісисту місцевість, біля лісу. Для Полісся характерний болотяний ландшафт, багnistий ліс.

Полісся охоплює північні райони Житомирської, Рівненської, Волинської, Київської, Чернігівської та Сумської області. До нього мовно-етнографічно належать: південна смуга Брестської (Берестейщини) області (Білорусь) і східна частина Підляшшя (Польща). Південна межа визначається від Західного Бугу на схід, на північ від Володимира-Волинського, Луцька, Рівного, Новоград-Волинського, Житомира, Києва, на Лівобережжі – Ніжина, по річці Сейм до сучасного кордону з Росією.

Залежно від розташування щодо Дніпра Українське Полісся поділяється на Правобережне і Лівобережне, а також, відповідно, на Західне і Східне. Західне називають ще Прип'ятським, а Східне – Наддеснянським.

За сучасним адміністративним поділом воно ділиться на Волинське, Рівненське, Житомирське, Київське, Чернігівське [1, с. 244-245].

Танцювальна культура поліського краю сформувалася під впливом багатьох чинників. Зокрема, окрім географічного розташування, кліматич-

них умов, умов праці та побуту на формування танцювального фольклору мали великий вплив культурно-історичні зв'язки з сусідніми країнами: Росією, Білорусією, Польщею, що стало причиною взаємовпливу культур у формуванні танцювальної лексики Полісся.

На думку В.А. Гордєєва, окрім регіональних відмінностей, чи не кожне село, в якому збереглася танцювальна традиція, може додати якісь своєрідні фарби і відтінки до загальної характеристики національного хореографічного мистецтва [1, с. 245]. В різних регіонах України побутують фрагменти найдавніших форм народної хореографії, що надає можливість, шляхом зіставлення даних елементів, реконструювати з більшою повнотою еволюцію народного танцю від самих давніх часів до теперішнього часу.

Феномен синкретичної специфіки поліського танцю можна позначити як динамічну єдність трьох компонентів: тема танцю, ритміка і мелодія (музика), текстова побудова. При цьому первинним організуючим початком є хореографія, на основі якої формується ритміка і мелодія, на які, в свою чергу, накладаються відповідні віршовані тексти. Поліський танець можна розглядати як ключ до розуміння хоріводів: продуктивна енергія танцювальної складової, володіючи необмеженими можливостями «розширення сюжетності», може мати скільки завгодно смислових нашарувань, не обов'язково схожих на ті, які дійшли до нас сьогодні.

Поліські танці виконуються легко, в швидкому темпі, з незначним пригинанням коліна. Для них характерна простота виконання, а композиційна побудова не має особливих прикрас. Це спостерігається в невеликій кількості кроків та їх варіантів, структуру танцю складають одна або дві фігури, рухи танцюючих не обмежуються амплітудою виконання. Поліські масові танці ведуться переважно за сонцем – ліворуч. Сольних танців майже не існує. Темп в танцювальній музиці, подібно до цілого ряду українських танців, наростає до закінчення.

Пластика танцювального жесту Полісся не менш красномовна, ніж пластика архітектурних форм, бо обидві несуть насичену інформацію про стиль і характер епох, до яких вони належать. Хореографічний образ не рідко містить в собі, ніби в спресованому вигляді, найрізноманітніші символи: зооморфні, антропоморфні, астральні, аграрні, шлюбні та інші. Про тісні зв'язки з конкретними явищами далекого майбутнього нагадують, іноді, лише окремі компоненти структури танцю.

Полісся – мальовнича частина України, де збереглися традиції фольклорної діяльності: обряди і звичаї, легенди і казки, ігри, пісенний, танцювальний та музичний фольклор. Завдяки дослідникам народної музики, ми ще й нині можемо долучитися до весільного дійства, вечорниць, мальовничих зимових ігор, колядок, щедрівок, веснянок, таємничого поетичного свята «Івана Купала», але, на жаль, більшість обрядів відтворено лише фрагментарно [2].

Найпоширенішими танцями Полісся є полька, кадрили і вальс. Ось орієнтовний сюжетно-тематичний перелік: «Ой-ра», «Верба», «Полька-волинянка», «Рузя», «Ровенські притупи», «Пчулка», «Дрібненька», «Субота», «Шалантух»,

«Довбешка», «Гуляй, гуляй, красуля», «Мазурка», «Батькова», «Кабардинська». Означені танці свідчать і про кількісне, і про інтонаційно-стильове, і тематичне спрямування типової поліської стилістики [3; 8].

Полька (від чеського «пулька», або половинка, півкроку) – народний чеський танець, виконується по колу парами. Набувши широкої популярності в другій половині XIX століття у Європі, танець прийшов в Україну. Спочатку побутував як бальний танець у місті, потім, поступово асимілюючись, набув національного характеру, перейшов і до сільської місцевості. Нова якість позначилася на лексиці, композиції, музиці та у цілому ряді своєрідних образно-тематичних ознак. Різноманітні мелодії польок дають можливість закласти в характер руху основне лексичне ядро, яке походить від району побутування танцю [4, с. 48].

Як зазначав К.Василенко захоплення полькою усіх прошарків населення засвідчує те, що у багатьох країнах світу вона стала суто національним танцем, джерелом натхнення для написання п'єс багатьма композиторами. Проте чи не найбільшого поширення полька набула в Україні. Це пов'язано певною близькістю до національних танцювальних традицій [4, с. 48].

Мелодії польок прості, веселі, завзяті поширюються не тільки Україною, але й за її межами. Найбільш оригінальні за музичною формою та виконанням стають популярними в різних країнах світу. Існує багато прикладів польок, які побутують і в Україні, і в Росії, і в Білорусії, і в Молдові. Вони мають однакову назву, схожі за лексичним наповненням, містять певний зміст танцю, мають однакову музичну структуру. Це відбувається внаслідок різноманітних історичних подій, воєн, міграції населення і призводить до появи танців однієї країни на територіях інших. Так в Україні танцюють «Австрійську», «Словацьку», «Молдавську» польки, багато поліських польок побутують у Білорусі, а білоруські польки мають популярність на Поліссі.

Кадриль – різновид контрдансів, який прийшов на європейський континент з Англії в першій половині XVIII ст. [4, с. 50].

Французька кадриль, яку пізніше назвали «Лансе», в Україні отримала назву «Лінцей», «Ланець». За загальною композиційною формою побудови колишня «аристократична» кадриль демократизувалась, нівелювалась, одержала суто національну лексику та музичний супровід. Наприклад, в кадрилі «Шалантух» дуже яскраво виявлені риси танців Рівненщини. Поліська кадриль «Волиняночка» виконується суто дівчатами. Кадрилі побутують повсюдно, однак найбільше їх зустрічаємо в Київській, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській областях.

Поліські кадрили динамічні й темпераментні, деякі виконуються стримано, а деякі завзято. Зазвичай супроводжуються грою троїстих музик, а іноді й вокалом.

Таким чином, можемо зазначити, що основу танцювального фольклору поліського краю складають польки та кадрили, які асимілювались на теренах України, потрапивши з інших країн.

Сусідні територіальні місцеположення, спорідненість мов та близькість культур українців, росі-

ян, білорусів, їх постійна взаємодія зумовили своєрідний розвиток їхнього танцювального мистецтва.

Давньослов'янська танцювальна культура з її язичницьким джерелом, з різноманітними народними іграми, розвагами, звичаями і традиціями сформувала українську народну хореографію. За своїм змістом, жанровим та тематичним розподілом українська народна хореографія має багато спільного також з болгарською, словацькою та польською культурами.

До хореографічних джерел можемо віднести танці-хороводи, танці-ритуали, побутові та сюжетні танці у супроводі оркестрової групи та хору, або ансамблю народних інструментів. Ще й сьогодні на Поліссі можна побачити народні танці, пов'язані з найдавнішими першоджерелами, з обрядовими землеробськими діями: хоровод «Мак», хороводні танці «Грушка» та «Пролісок», веснянки, гаївки.

Багато обрядових українських танців схожі за тематичними ознаками з білоруськими. Хороводи, зазвичай, складаються з однакових компонентів, а ряд інших танців мають ідентичну назву, хоча і відрізняються характером і манерою виконання від однойменних білоруських. В білоруській танцювальній культурі зберігається характерна риса, властива побутовій лексичі і композиції, – повторення рухів і фігур. Українським танцям, навпаки, нехарактерна повторюваність і одноманітність. Однак окремі рухи білоруських танців, такі як полька-трясуха, обороти на підскоках, зустрічаються і в українських танцях, що побутують на Поліссі.

Одним з широко відомих танців Полісся є «Широчінь», що побутує на Житомирщині. Також цей танець популярний у білоруського та єврейського народів, але під іншими назвами. Так в Білорусі він має назву «Шор», а у євреїв «Шер». Поліський танець «Широчінь» має характерні особливості виконання в різних районах області. Так в Радомишльському районі його танцювали як хоровод, у Бараньвівському – як кадрили.

В більшості версій виконавці танцювали один з одним по черзі, тобто постійно змінювали партнерів, а потім знову поверталися на свої місця. Фігури танцю періодично повторювалися. Танець виконувався під баян. Ставали по дві пари лінією, а навпроти інша лінія, і попарно вони мінялися, переходили від свого партнера до іншого [5, с. 279].

Особливе місце в поліській танцювальній культурі займає весільна хореографія. Широкий

спектр почуттів закладено у весільних піснях, від сумних мелодій до святково-натхненного настрою. В безпосередній залежності від музично-пісенного супроводу знаходиться і хореографія. На Поліссі зустрічається певна кількість спеціальних закінчених танцювальних форм, що виконуються під час весілля. Характерними є танки-хороводи, які й до нині виконуються під час весільного обряду.

Але дослідники зосереджують свою увагу на інших танцювальних формах. У танцювальну програму весілля входили різновиди польки, козачка або гопачка, довгач або «До порогу до столу...», ігровий хоровод «Чоботи, чоботи...», який подекуди танцюють і досі на весіллі; «На річеньку», «Коробочка», різновиди вальсу і кадрили під назвою «Лисий» або «Надя» [6].

В східних та південних районах поліського регіону побутують всі жанри українських народних танців. Вони відображають найхарактерніші риси українського народного танцювального мистецтва. Саме тому вони складають основу української народної хореографії.

Висновки і пропозиції. Отже, поліське танцювальне мистецтво є складовою загальної української народної хореографії. Однак, хореографічна культура Полісся є унікальною. Вона сполучає в собі декілька культур, часів, стилів, що, в свою чергу, впливає на танець і робить його не лише захопливим дійством, а й хронологією національної історії. Хореографічний фольклор регіону формувался і розвивався протягом тривалого часу під впливом різних факторів, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, і став результатом національно-культурних та історичних особливостей життя полісян. Танцювальна культура є невід'ємною частиною обрядів та звичаїв поліського краю і характеризується легкістю, динамічністю, завзяттям у виконанні. В основі танців закладено сакральний зміст трудових процесів, спілкування з рідною природою, особистісні стосунки.

Танцювальні рухи Полісся формувалися шляхом копіювання елементів праці, поводження свійських тварин, птахів, різноманітних природних явищ. Також важливим фактором у формуванні лексики стало географічне розташування поліського краю. В результаті народні поліські танці мають завершену форму і виконуються динамічно, легко, стрімко, в швидкому темпі з використанням стрибкової лексики.

Список літератури:

1. Гордеев В.А. Взаимовлияние фольклорного достояния и этнокультуры на формирование танцевальной лексики Полесья / В.А. Гордеев // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences Scientific journal. – 2014. – № 11–12. – 292 с.
2. Пархоменко А.Н. Развитие хореографического искусства Черниговского Полесья последней четверти XX века : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=8225&chapter=1>. – Назва з екрана.
3. Чурко Ю.М. Белорусский хореографический фольклор / Ю.М. Чурко. – Минск: Выш. шк., 1990. – 415 с.
4. Василенко К.Ю. Український танець : підручник / К.Ю. Василенко. – Київ: ІПК ПК, 1997. – 365 с.
5. Гуменюк А.І. Українські народні танці / А.І. Гуменюк. – Київ: Наукова думка, 1969. – 632 с.
6. Етнічні особливості культурного простору хореографічного мистецтва Поліського краю : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://allref.com.ua/uk/skachaty/Etnichni_osoblivosti_kul-turnogo_prostoru_horeografichnogo_mistectva_Polis-kogo_krayu?page=10. – Назва з екрана.

Мерлянова О.А.

ОП «Николаевский филиал Киевского национального университета культуры и искусств»

Пелипенко Е.О.

Киевский университет культуры

ЭТНИЧЕСКАЯ ХОРЕОГРАФИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПОЛЕСЬЯ

Аннотация

В статье исследовано хореографическую культуру полесского края. Рассмотрено источники основных танцевальных форм хореографического фольклора. Проанализировано влияние различных факторов: географического расположения, миграции, климатических условий, условий труда и быта, взаимосвязи с соседними странами на формирование полесской народной танцевальной культуры. Определены особенности исполнения бытовых полесских танцев.

Ключевые слова: хореография, полесский танец, фольклор, танцевальная форма, танцевальная лексика, обрядовые танцы.

Merlyanova O.A.

Separate Subdivision «Mykolaiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts»

Pelipenko Ye.O.

Kyiv University of Culture

THE ETHNIC CHOREOGRAPHIC CULTURE OF POLESIE

Summary

Choreographic culture of Polissya region is investigated in the article. The sources of principal dancing forms of choreographic folklore are considered. The influence of different factors such as geographic position, migration, climatic conditions, the conditions of labor and everyday life, interconnections with neighboring countries on the formation of folk dancing culture of Polissya region are analyzed. The peculiarities of everyday dances of Polissya region are defined.

Keywords: choreography, dance of Polissya region, folklore, dance form, dance lexicon, ritual dances.